

Το φαινόμενο του φόβου του εγκλήματος εντός των τειχών. Ερευνητική μελέτη σε νεαρούς έγκλειστους παραβάτες

ΜΑΡΘΑ ΚΑΣΣΗ

Υπ. Διδάκτωρ Εγκληματολογίας, του τμήματος Κοινωνιολογίας,
Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Περίληψη

Το σύγχρονο φαινόμενο του φόβου του εγκλήματος, έχει μελετηθεί ουκ ολίγες φορές σε κοινωνικό επίπεδο. Αποτυπώνει την αίσθηση των πολιτών ότι η αποδόμηση της κοινωνίας, η κακή ποιότητα ζωής και η ατελέσφορη κρατική παρέμβαση, οδηγούν σε αύξηση της εγκληματικότητας και της πιθανότητας θυματοποίησης τους. Η φυλακή, η αυστηρότερη των ποινών, όντας μία μικρογραφία της έξω κοινωνίας, μπορεί κάλλιστα να αποτελέσει τόπο εμφάνισης του ανωτέρω φαινομένου. Στην παρούσα μελέτη, παρουσιάζεται η διερεύνηση του φαινομένου στην ομάδα των νέων εγκλείστων του Ειδικού Καταστήματος Κράτησης Νέων Αυλώνα. Η ηλικιακή ιδιαιτερότητα τους, τους καθιστά από ποικίλες απόψεις και δη, αυτής του τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής, πρόσφορο δείγμα. Η έρευνα έλαβε χώρα στο πλαίσιο της διδακτορικής μου διατριβής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Τα ερευνητικά πορίσματα επιβεβαίωσαν την ύπαρξη φόβου του εγκλήματος στους νεαρούς κρατούμενους, επαληθεύοντας ταυτόχρονα τη θεωρία του «ευάλωτου» στο σωφρονιστικό περιβάλλον.

1. Εισαγωγή

Το κίνημα του Διαφωτισμού και η Γαλλική Επανάσταση (όπως κι όλοι οι απε-

λευθερωτικοί αγώνες) εξύμνησαν κι ανέδειξαν την απαράμιλλη σημασία της ελευθερίας. Η ελευθερία πραγματώνεται στη διασφάλιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η απώλεια αυτού του ύψιστου αγαθού μετά κρατικής συναινεσεως καθιερώθηκε ως ποινή, την ποινή φυλάκισης. Ο θεσμός του εγκλεισμού αποτυπώνει την τιμωρητικότητα και τις κατασταλτικές πολιτικές της εκάστοτε κοινωνίας.

Η φυλακή, ο ολοκληρωτικός θεσμός του Goffman (1961: 17), εγκλείοντας ανθρώπους, θεωρείται ότι επιτυγχάνει την τελεολογία της ποινής (Φαρσεδάκης, 1996: 61-62). Εντούτοις, τα σωφρονιστικά καταστήματα αντιμετωπίζουν ποικίλα προβλήματα, όπως ο υπερπληθυσμός κρατουμένων, ο συγχρωτισμός ατόμων διαφορετικών κατηγοριών (υπόδικοι με κατάδικους, δράστες διαφορετικής βαρύτητας αδικημάτων, κ.ά.), η αποστέρηση του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος, η καταστρατήγηση των ατομικών δικαιωμάτων των κρατουμένων, ο στιγματισμός, η αδυναμία κοινωνικής επανένταξης, αλλά και βασικές ελλείψεις σε υποδομές, χώρους διαβίωσης, τομείς υγιεινής και ιατρικής περίθαλψης. Αυτές οι προβληματικές διαπιστώνονται και στα καταστήματα κράτησης νέων. Τα ελληνικά δε, καταστήματα κράτησης απαρτίζονται κυρίως από αλλοδαπούς (Πιτσελά, 2013). Άλλωστε, ο μεταναστευτικός πληθυσμός καθίσταται περισσότερο πιθανό να εγκληματίσει, ιδιαίτερα στα αστικά περιβάλλοντα, τα οποία και τείνουν να φιλοξενούν τους περισσότερους από αυτούς (Wolfgang & Ferracuti, 1996: 518).

Ο φόβος του εγκλήματος, είναι ένα σύγχρονο κοινωνικό φαινόμενο, με πολιτικές συνέπειες, στο οποίο έχουν αφιερωθεί πολλές επιστημονικές έρευνες. Έχει συνδεθεί κυρίως με τα μεγάλα αστικά κέντρα και απορρέει σε μεγάλο βαθμό από την αίσθηση των πολιτών ότι λόγω της κακής ποιότητας ζωής τους, της διάβρωσης των κοινωνικών δομών και της αναποτελεσματικότητας του κράτους, η εγκληματικότητα αυξάνεται και οι ίδιοι πιθανότατα κινδυνεύουν να θυματοποιηθούν. Όλα αυτά τα στοιχεία που συγκροτούν στην ελεύθερη κοινωνία τον φόβο του εγκλήματος, επιχειρείται εν προκειμένω να δειχθεί πως μπορούν να αφομοιωθούν και στη μικρή κλειστή κοινωνία της φυλακής, πως τα ίδια συναισθήματα μπορούν να προκληθούν και σε ένα φυλακισμένο. Μάλιστα, η βασική θεωρία του ευάλωτου εφαρμόζει κατ' απόλυτο τρόπο στην ιδιοσυγκρασία ενός ατόμου, που διαβιεί σε ένα σωφρονιστικό κατάστημα.

Αρωγός του τιθέμενου θέματος προς διερεύνηση, θα αποτελέσει η έρευνα που συντελέστηκε στο πλαίσιο της διδακτορικής μου διατριβής, με τίτλο «Μορφές βίας και ανασφάλειας στους εγκλειστούς. Η περίπτωση του Ε.Κ.Κ.Ν.Α.», η οποία στοχεύει να αποδείξει, εκτός των άλλων, ότι η φυλακή συνιστά μια μικρογραφία της κοινωνίας των ελεύθερων ανθρώπων.

2. Το Υποκείμενο

Η νεανική παραβατικότητα πολλές φορές συνδέθηκε ερευνητικά με την αντίστοιχη παραβατική συμπεριφορά των γονέων τους ή με τις συγκρούσεις εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος ή και γενικότερα τις δυστυχημένες οικογένειες (αν και η ενδοοικογενειακή βία πάσχει από υψηλό ποσοστό σκοτεινού αριθμού - Μηλιώνη, 2009: 463), καταστάσεις οι οποίες προδικάζουν μια πρώιμη εγκληματική σταδιοδρομία. Άλλοι παράγοντες εκδήλωσης της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς των νέων είναι το φιλικό τους περιβάλλον, η τοξικο-εξάρτηση, τα λανθασμένα πρότυπα ανάλογα με το φύλο και ο κοινωνικοποιητικός ρόλος που διαδραματίζουν τα ΜΜΕ.

Με τη συνδρομή ενός ή και πολλών εκ των ανωτέρω συντελεστών, ο ανήλικος (ή νέος έως 21 ετών) περνά στην πράξη. Αν η παραβατική πράξη γίνει αντιληπτή από το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, τότε υπάρχει περίπτωση το άτομο να απομακρυνθεί από τον κοινωνικό ιστό και να περιορισθεί σε κατάσταση κράτησης, είτε ως υπόδικος, είτε ως κατάδικος.

Από την είσοδό του στο σωφρονιστικό κατάστημα, το άτομο βιώνει μια πολύ έντονη ψυχολογικά κατάσταση. Βρίσκεται μεταξύ δύο κόσμων (έξω κόσμος-φυλακή), χωρίς να μπορεί να κυριαρχήσει σε κάποιον από τους δύο (Gibbs, 1982: 27-46). Ειδικά αν είναι η πρώτη είσοδος του ατόμου στη φυλακή, η ανασφάλεια και το άγχος είναι ιδιαίτερα αυξημένα (Zamble & Porporino, 1988:85). Εισέρχεται σε έναν χώρο, τον οποίο δεν γνωρίζει, αλλά για τον οποίο ταυτόχρονα έχει ακούσει πολλές ιστορίες όντας ελεύθερος. Επίσης, στη φυλακή υφίσταται έναν εξαντλητικό έτερο καθορισμό των καθημερινών του πρακτικών, παύοντας να είναι κύριος του εαυτού του. Αποστερείται δε τους αγαπημένους του (οικογένεια, συγγενείς, φίλους) κι έρχεται σε επαφή με άτομα, τα οποία δεν γνωρίζει συνήθως προσωπικά, αλλά ξέρει ότι έχουν διαπράξει κάποιο αδίκημα για να βρίσκονται εκεί (ενδεχομένως και πιο σοβαρό ή ειδικότερο από το δικό του). Όλα αυτά δημιουργούν καταπίεση, θλίψη, φόβο και ανασφάλεια στο νέο έγκλειστο.

Ο Sykes στο «The Society of Captives» έχει διατυπώσει με περίτεχνο τρόπο τους πόνους της φυλάκισης (1971: 65-79). Ξεκινάει από την προφανή στέρηση της ελευθερίας, μέσα από δύο οπτικές γωνίες, «τον περιορισμό στο ίδρυμα και τον περιορισμό εντός του ιδρύματος» (Sykes, 1971: 65). Ως δεύτερο πόνο ανάγει την στέρηση αγαθών και υπηρεσιών, η οποία ενδέχεται να προκαλέσει προβλήματα αυτοεκτίμησης του ατόμου. «Οι φυλακισμένοι κατανοούνται σαν άτομα αλλά ομοιομορφοποιούνται: δεν τους επιτρέπεται να αναδειχθούν,... πληρέστερα την προσωπικότητά τους. Δηλαδή δεν κατανοούνται ως πρόσωπα» (Μαγγανάς κ.ά. 2008: 131). Τρίτον, η στέρηση εκτείνεται στις σεξουαλι-

κές ανάγκες, οι οποίες μένοντας ανεκπλήρωτες διαβρώνουν την σεξουαλική ταυτότητα του ατόμου ή την εξαλείφουν και εντελώς, ανάλογα το χαρακτήρα και τη διάρκεια έκτισης ποινής στο σωφρονιστικό κατάστημα. Παρατηρήθηκε κάποιιο κρατούμενοι να ικανοποιούνται μέσα από ομοφυλοφιλικές σεξουαλικές πράξεις κατά την έκτιση της ποινής τους, μολονότι ήταν ετεροφυλοφιλοί (Sykes, 1971: 71).

Η «αποστέρηση της αυτονομίας» (στο ίδιο: 73) ως πόνος, αφορά στον προαναφερόμενο ετεροκαθορισμό. Οι κανόνες και οι διαταγές, που επιβάλλονται στον κρατούμενο για τον έλεγχο της προσωπικότητας του σε καθημερινή βάση, σε συνδυασμό με την απειλή τιμωρίας στην περίπτωση ανυπακοής, δημιουργούν ιδιαίτερα πειστικές συνθήκες. Τέλος, ο Sykes αναφέρει τον πόνο της «ανασφάλειας» (όπ.π.), η οποία αυξάνει το φόβο θυματοποίησής του.

Άλλες επιστημονικές έρευνες κάνουν λόγο για ψυχολογική ενόχληση στη φυλακή (βλ. ενδεικτικά Cooke, Baldwin & Howison, 1990: 55-66). Αναφέρονται στην «απώλεια ελέγχου» (ο κρατούμενος παύει να αποφασίζει για τη ζωή του), «απώλεια οικογένειας» και «απώλεια ερεθισμάτων» (μονοτονία καθημερινότητας στη φυλακή), αλλά και στην «απώλεια προτύπων» για μίμηση. Ως «ψυχική διαταραχή» του φυλακισμένου προσδιορίζουν το άγχος, την κατάθλιψη, την αυτοκτονία, τον αυτο-τραυματισμό και την έλλειψη επικοινωνίας (κλείσιμο στον εαυτό του).

Η παραβατικότητα ανηλίκων και νεαρών ατόμων έχει απασχολήσει την επιστημονική κοινότητα ιδιαίτερω. Οι παράγοντες εγκληματογένεσης, η πρόληψη και η καταστολή του εγκλήματος, το πέρασμα στην πράξη, ο ποινικός σωφρονισμός, αλλά και η μετασωφρονιστική μέριμνα, είναι μερικοί από τους κύριους άξονες ενασχόλησης αναφορικά με την αποκλίνουσα συμπεριφορά των νέων (βλ. ενδεικτικά Φαρσεδάκης, 2005, Κουράκης, 2012, Κοντοπούλου, 2015).

Ειδικότερα, ο σωφρονισμός των νέων, ο οποίος τίθεται προς ανάλυση στην παρούσα συμβολή, κρίνεται ένα πολύ σοβαρό θέμα. Οι απαντήσεις του επίσημου κοινωνικού ελέγχου οφείλουν να σέβονται την ιδιαιτερότητα της ηλικίας του νεαρού παραβάτη, με ό,τι αυτό επισύρει, πόσο μάλλον αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι ο εγκλεισμός δεν καταφέρνει να σωφρονίσει (Μαγγανάς κ.ά. 2008, Τσαλίκογλου 1996, Σπινέλλη & Κουράκης 2001). Ουκ ολίγοι μελετητές έχουν αναφερθεί στην αποτυχία της ως αναμορφωτικού θεσμού (βλ. Mathiesen, 1994: 40, Foucault, 1999: 74).

3. Ο φόβος του εγκλήματος στο περιβάλλον της φυλακής

3.1 Εννοιολογική προσέγγιση του φόβου του εγκλήματος

Ο φόβος του εγκλήματος είναι ένα κοινωνικό-πολιτισμικό κατασκευάσμα (Lee, 2007: 26), με το οποίο η επιστημονική κοινότητα απασχολήθηκε τη δεκαετία του '70. Το ενδιαφέρον αυτό απογειώθηκε την επόμενη δεκαετία μέσα από πλήθος ερευνών. Οι ερευνητικές αυτές προσεγγίσεις αποκάλυψαν την αυξανόμενη ανησυχία των πολιτών περί αύξησης της εγκληματικότητας κι ενδεχόμενης θυματοποίησης τους. Τελικά, το κοινωνικό φαινόμενο του φόβου του εγκλήματος, αποδείχτηκε ανεξάρτητο από τη μείωση της εγκληματικότητας, καθώς ο φόβος θυματοποίησης δεν ανταποκρινόταν πάντα στην πραγματικότητα (Ζαραφονίτου, 2002: 35).

Ο φόβος του εγκλήματος έχει ορισθεί ως «το συλλογικό άγχος των κατοίκων μιας περιοχής, μιας πόλης ή χώρας, το οποίο προέρχεται από το φόβο πιθανής θυματοποίησης των ίδιων ή κοντινών τους ανθρώπων από βίαιες (κατά κύριο λόγο) εγκληματικές επιθέσεις» (Ζαραφονίτου, 2002: 31-2). Ο κίνδυνος θυματοποίησης, αλλά και άλλοι παράγοντες, όπως αυτοί νοηματοδοτούνται ανάλογα με τις κρίσεις και τις αξίες, αντανακλούν το νομοθετικό και κοινωνικοηθικό πλαίσιο της κοινωνίας. Αυτή η υποκειμενική πρόσληψη του φόβου θυματοποίησης σε συνδυασμό με την αίσθηση ανεξέλεγκτου της κατάστασης, η οποία ενδέχεται να επιφέρει καταστροφικές συνέπειες στο άτομο, αποτυπώνει την ετερόκλητη κατανομή του φαινομένου του φόβου του εγκλήματος (Jackson, 2009: 367).

3.2 Ο φόβος του εγκλήματος και το ευάλωτο στον χώρο του εγκλεισμού

Το ευάλωτο είναι μια υποκειμενική κατάσταση. Μία αίσθηση ανασφάλειας κατακλύζει το άτομο, η οποία αφορά είτε το ίδιο, είτε τους οικείους του, αντιλαμβανόμενο την εγκληματικότητα είτε ως προσωπική κατάσταση, είτε ως κοινωνικό πρόβλημα. Παράγοντες εμφάνισης της αίσθησης αυτής, οι ιδεολογίες του ατόμου, η ποιότητα ζωής του και η εμπιστοσύνη του στο ποινικό σύστημα. Πολλές φορές υπάρχει μια μεγέθυνση των διαστάσεων της εγκληματικότητας, αποκύημα της σύζευξης των ατομικών και συλλογικών ανασφαλειών με το φόβο του εγκλήματος (Ζαραφονίτου, 2009: 1). Ο φόβος του εγκλήματος θεμελιώνεται και υποκειμενικοποιείται στη θεωρία περί «ευάλωτου» (Ζαραφονίτου, 2002: 35).

Κυρίαρχη ερευνητική προσέγγιση του σύνθετου κοινωνικό-ψυχολογικού φαινομένου της ανασφάλειας των ατόμων, δόθηκε από τον Καθηγητή Εγκληματολογίας Martin Killias (1991: 618-633). Παρουσίασε την αντίληψη του ατόμου αναφορικά με τις κοινωνικές, φυσικές και περιπτωσιολογικές όψεις του ευάλωτου, αλλά και τη διάσταση της απειλής, η οποία περιέχεται σε αυτό. Το φύλο και η ηλικία είναι οι σημαντικότερες μεταβλητές που χρησιμοποιούνται στις έρευνες ανασφάλειας.

Η έκθεση σε μη-αμελήτεο κίνδυνο, η απώλεια ελέγχου μιας κατάστασης και η αναμονή για σοβαρές επιπτώσεις, λειτουργώντας σωρευτικά και σε συνδυασμό με τις φυσικές, κοινωνικές και περιπτωσιολογικές διαστάσεις που προαναφέραμε, αποτελούν τους τρεις παράγοντες που συνδέουν τον φόβο του εγκλήματος με τη θεωρία του ευάλωτου και οδηγούν σε πολυδιάστατη μελέτη του φαινομένου. Τα ευάλωτα άτομα τείνουν να αυτοπεριορίζονται και να ετεροκαθορίζονται, σε αντίθεση με τα λιγότερο ευάλωτα. Η συχνή ερώτηση των ερευνών του φόβου του εγκλήματος (βλ. National Crime Survey), για το αν φοβάται κανείς να περπατήσει μόνος στη γειτονιά του τη νύχτα, έχει συνδεθεί με τις διαστάσεις του ευάλωτου και ειδικά αυτού της έκθεσης σε κίνδυνο.

Η φυλακή συνιστά μια μικροκοινωνία. Σε αυτήν εγκλείονται άνθρωποι που έχουν διαπράξει έγκλημα ή απλά είναι ύποπτοι, που έχουν διαπράξει ένα βαρύ ή ένα ελαφρότερο αδίκημα, που έχουν καταδικαστεί για αυτό (κατάδικοι) ή περιμένουν να δικάσουν (υπόδικοι), που είναι Έλληνες ή αλλοδαποί κι ένα σωρό άλλες διπολικές αντιθέσεις. Άτομα διαφορετικά και άγνωστα μεταξύ τους, εξαναγκάζονται να διαμένουν σε ένα κλειστό χώρο. Για αυτούς και άλλους πολλούς λόγους, εύλογα κάποιοι από τους κρατούμενους αισθάνονται αδύναμοι απέναντι σε κάποιους άλλους. Ο εγκληματίας μπορεί να προκαλεί φόβο και ανασφάλεια στον πολίτη, αλλά ενδέχεται να προκαλεί τα ίδια συναισθήματα και σε έναν συγκρατούμενο του.

Η θεωρία του ευάλωτου περί συνδυασμού του φόβου του εγκλήματος με τις διαστάσεις που λαμβάνει το ευάλωτο (Killias, 1991: 620), ανταποκρίνεται στα πλαίσια των καταστημάτων κράτησης. Στο ίδιο συμπέρασμα έχουν καταλήξει αποδεδειγμένα και άλλοι μελετητές, όπως οι K. Edgar, I. O' Donnell και K. Martin στο *Prison violence. The dynamics of conflict, fear and power* (2003: 80-100). Η εγκυρότητα δε, της θεωρίας του «ευάλωτου» σε σύζευξη με τις διαστάσεις του φόβου του εγκλήματος, δοκιμάστηκε από τους M. Killias και C. Clerici (2000: 437-450). Με αυτή την έρευνα, οι M. Killias και C. Clerici, επαλήθευσαν τη θεωρία του «ευάλωτου», η οποία ταυτόχρονα με τη μεγάλη αποδοχή της, έγινε και αντικείμενο πολλών επικρίσεων. Για τη δική μας περιπτωσιολογική μελέτη, υπάρχουν μερικές έρευνες μέσω των οποίων μπορεί να γίνει μια προ-

σπάθεια σύνδεσης του φόβου του εγκλήματος, της ανασφάλειας και του ευάλωτου με το περιβάλλον της φυλακής.

Είναι γεγονός ότι η περίοδος κατά την οποία ο κρατούμενος αισθάνεται περισσότερο ευάλωτος και φοβισμένος, είναι ο πρώτος καιρός στη φυλακή. Ενδεικτικά, ο J. Harvey (2005:232-254) διερεύνησε δείγμα 70 νεαρών ενηλίκων ηλικίας 18-21 που βρίσκονταν στη φυλακή για μόλις τρεις ημέρες το διάστημα Ιούλιος 2002-Μάιος 2003. Η έρευνα αυτή με κύριο στόχο την ανάδειξη της ψυχολογίας του νεαρού έγκλειστου κατά την πρώτη περίοδο της φυλάκισης του, απέδειξε ότι η αβεβαιότητα, η απώλεια ελέγχου κι ελευθερίας, ο αποχωρισμός και η ανησυχία αναφορικά με θέματα ασφάλειας, επιδείνωσαν την ψυχολογική κατάσταση των νεοεισερχόμενων κρατουμένων, προκαλώντας τους θλίψη.

Διερευνώντας δε το αίσθημα ασφάλειας μεταξύ των νεαρών κρατουμένων, οι McGurk, Forke και Barnes (2000: 13-18) συμπέραναν ότι ενώ 69.5% του δείγματος (979 ανήλικοι κρατούμενοι από 28 καταστήματα κράτησης) δήλωσαν ασφαλείς, 65% δήλωσαν ότι έχουν ακούσει για απειλή εις βάρος άλλου τροφίμου κι ένα 28% ότι έχει απειληθεί το ίδιο. Επίσης, αναφορικά με τη σεξουαλική θυματοποίηση φάνηκε πως οι συνεντευξιζόμενοι έγκλειστοι δεν ανέχονταν τέτοιου τύπου εκδηλώσεις, σε αντίθεση με το «bullying» και τις απειλητικές συμπεριφορές, οι οποίες, όπως δήλωσαν, ήταν συχνό φαινόμενο της ιδρυματικής ζωής.

Η μελέτη του Goodey «Boys don't cry» (1997: 401-418), μέσα από την έννοια της ανδρικής ηγεμονίας ως «κυρίαρχης ανάγνωσης της δυναμικής των σχέσεων εξουσίας του αρσενικού» (Connell 1987: 110), αναλύει τη διαδικασία κατά την οποία τα αγόρια παρακινούνται να υιοθετούν το πρότυπο του άφοβου, απαξιώνοντας κάθε θηλυκό στοιχείο. Ο «ηγεμονικός ανδρισμός» (hegemonic masculinity) αποτρέπει το ανδρικό φύλο από εκφράσεις «ευάλωτες»-γυναικείο προνόμιο, καθώς «οι άνδρες δεν κλαίνε». Τέτοια κοινωνικά στερεότυπα αρχίζουν να επενεργούν στα άτομο με το πέρασμα στην εφηβική φάση.

Τα αγόρια του δείγματος του Goodey, όντας λευκοί δεν αντιμετωπίζουν κοινωνικό αποκλεισμό, αλλά βρίσκονται στην τελευταία βαθμίδα δικής τους κατηγορίας. Η ανεργία και τα αδιέξοδα που βιώνουν, ανάγουν το πρότυπο του άνδρα σε ιδιαίτερα σημαντικό στόχο για εκείνους, καθώς είναι ο μόνος τρόπος να ενδυναμώσουν την αυτο-αξία τους κι έτσι υιοθετούν το πρότυπο του «άφοβου-ατρόμητου» (fearless). Διαφαίνεται λοιπόν η σημαντικότητα της θεώρησης του Goodey, καθώς αποκαλύπτει πόσο επιθετικά υπεισερχονται οι κοινωνικές αναπαραστάσεις και τα στερεότυπα κατά την ανατροφή και την κοινωνικοποίηση ενός παιδιού. Έτσι, οι κρατούμενοι, δέσμιοι των στερεοτύπων της έξω κοινωνίας με τα οποία έχουν γαλουχηθεί, έρχονται αντιμέτωποι με νέα στερεότυπα μιας άλλης κοινωνίας, αυτή της φυλακής. Αυτή η μικρο-

κοινωνία, περιλαμβάνει μόνο άντρες κι έτσι, αντιλαμβανόμαστε πως συναισθήματα «ευάλωτου» δύσκολα εκδηλώνονται. Έχει δειχθεί ότι ο κρατούμενος που επιδεικνύει την αδυναμία του, εύκολα γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης των ισχυρών και «παλιών» κρατουμένων.

Ο Lockwood στην έρευνα που διεξήγαγε το 1980, έδειξε ότι η πολιτισμική ομοιογένεια στη φυλακή συνδέεται με μικρότερα ποσοστά σεξουαλικής βίας. Έκρινε σημαντικούς τους τέσσερις πρώτους μήνες μετά την είσοδο στο κατάστημα κράτησης, αναφορικά με την εκδήλωση βίαιων περιστατικών και υπογράμμισε τη σημασία της διάρκειας παραμονής στη φυλακή μετά το περιστατικό, καθώς έτσι κατηγοριοποιούν τους νεοεισερχόμενους σε διαθέσιμους ή μη, δηλαδή σε ενδεχόμενα ή μη θύματα. Η κατάκτηση του σεβασμού, η εισχώρηση σε κάποια ομάδα κρατουμένων ή και η δουλειά είναι στοιχεία προστασίας από το να λογισθεί «ευάλωτος» ένας έγκλειστος.

Η έρευνα έδειξε ότι συχνότερα δέχονταν επιθέσεις τα μοναχικά άτομα, που δεν είχαν μπει σε ομάδες και έδιναν την εικόνα ενός αδύναμου ατόμου, δεκτικού χειραγώγησης. Συνήθως, επιλέγονταν άτομα μικροκαμωμένα και νέα, τα οποία να προσομοίαζαν στο γυναικείο φύλο. Η κατάκτησή τους προσέδιδε αξία στο δράστη και αύξανε το σεβασμό των συγκρατουμένων του, ταυτόχρονα με την ποσότητα και το είδος των εγκλημάτων που είχε διαπράξει. Παράδοξως, στατιστικά προέκυψε ότι 16% των περιστατικών συνέβησαν σε μέρη της φυλακής, όπου υπήρχε άμεση επιτήρηση (Lockwood, 1980: 27). Η σιωπή, η απραξία ή ο περιορισμός του θύματος σε μόνο λεκτική αντιμετώπιση απέναντι στις προκλήσεις των κρατουμένων, πολλαπλασίαζε τις πιθανότητες να χαρακτηριστεί ο κρατούμενος ως αδύναμος και να τον μετατρέψει σε στόχο. Αντίθετα η καταγγελία του περιστατικού περιόριζε τις πιθανότητες.

Σύμφωνα με τον Lockwood, όλα συγκλίνουν στην αναπαραγωγή βίας από το θύμα. Όσον αφορά στα συναισθήματα των θυμάτων (Lockwood, 1980: 60-70), αυτά αισθάνθηκαν κυρίως φόβο και δη φόβο βιασμού, ειδικότερα όταν διέμεναν κοντά στον επιτιθέμενο, ενώ ένα 42% ένιωσε θυμό, αυξάνοντας την πιθανότητα βίαιης ανταπάντησης. Το 1/3 του δείγματος πάλι, ένιωσε άγχος, το οποίο κυριαρχεί σε όλη τη διάρκεια της διαμονής στη φυλακή, ακόμα και μετά την αποφυλάκιση. Σε κρίση βρέθηκε το 23% των θυμάτων και προέβη σε αυτοτραυματισμό, απόπειρα αυτοκτονίας (20% το σκέφτηκαν, αλλά δεν το τόλμησαν) ή απλά σε ένταση λόγω καταπιεσμένου θυμού. Όπως τονίζει ο Toch, ένας άντρας σε κρίση «μεταφέρει το μήνυμα ότι δεν επιβιώνει με αξιοπρέπεια την κατάσταση του» (1975: 322).

Λαμβάνει όμως χώρα και μία «δευτερεύουσα θυματοποίηση» (Lockwood, 1980: 72), καθώς μετά το περιστατικό υπάρχει ριζοσπαστική αλλαγή της συμπεριφοράς του θύματος στον τρόπο που ζει και σκέφτεται. Συνήθως, απομο-

νώνεται, καθώς έτσι μειώνει την αίσθηση του ευάλωτου, αλλά τελικά καταλήγει να στιγματίζεται και ταυτόχρονα να στοχοποιείται ακόμη περισσότερο.

«Μεμονωμένα περιστατικά επιθετικότητας μπορούν να ειπωθούν ως «bullying», ειδικά όπου είναι σοβαρά κι όταν το άτομο πιστεύει ή φοβάται ότι κινδυνεύει να θυματοποιηθεί στο μέλλον από τον ίδιο δράστη ή άλλους.» (Ireland, 2002: 26). Ο φόβος ενδεχόμενης θυματοποίησης που ενέχει το bullying, μας προτρέπει να δούμε τη θεματική μας και υπό το πρίσμα αυτό. Έρευνες κατέδειξαν την ύπαρξη ίδιας έντασης φόβου σε άτομα που έχουν θυματοποιηθεί και σε άτομα που δεν έχουν θυματοποιηθεί. Στην περίπτωση του «bullying», ο φόβος είναι ένα εργαλείο, μέσω του οποίου το άτομο καθίσταται πιο ευχερώς εκμεταλλεύσιμο. Ο τρόπος διαχείρισης του φόβου από το θύμα, προδιαγράφει το αν θα υπάρξει ενδεχόμενη θυματοποίηση στο μέλλον. Επίσης, έχει φανεί πως τα άτομα μπορούν ταυτόχρονα να είναι «bullies» ή θύματα, ανάλογα με τις επικρατούσες περιστάσεις και το «bullying» συνιστά ένα αναπόφευκτο στοιχείο της ζωής στο σωφρονιστικό κατάστημα (βλ. Beck, 1992).

Οι κρατούμενοι τείνουν να λαμβάνουν μέτρα για την ασφάλειά τους, όπως το να είναι πιο κλειστοί, να αποφεύγουν ορισμένες περιοχές της φυλακής, να περνούν πιο πολύ χρόνο στα κελιά τους, να απέχουν από δραστηριότητες, να γίνονται σκληροί για να αποφύγουν τη θυματοποίηση, να σηκώνουν βάρη κ.ά. (McCorkle, 1992: 160-173). Αυτή η αποφυγή χώρων, σημείων (ή περιοχών), χαρακτηρίζει γενικότερα το φαινόμενο του φόβου του εγκλήματος (βλ. Stanko, 1990). Ως «συμπτώματα φόβου» (symptoms of fear) (Ireland, 2005: 146), έχουν οριστεί η επιθετικότητα (aggression), ο αυτοτραυματισμός (self-injury), η αποφυγή (avoidance) και το παίξιμο ρόλων (role-playing), τα οποία δημιουργούν ψυχοσωματικά προβλήματα στο άτομο λόγω του άγχους και επιτείνονται με την ύπαρξη φόβου, π.χ. επεισόδια άσθματος ή κεφαλαλγίες.

Η εξαιρετικής σημασίας έρευνα των Crocker, Lee και Park (2004), έδειξε ότι η βία εκ μέρους των ατόμων αποτελεί κάλυψη συναισθημάτων, όπως ανασφάλεια, ευπάθεια και χαμηλή αυτοεκτίμηση, επιτρέποντας χώρο σε σκέψεις γενικότερης αίσθησης ευάλωτου μεταξύ των κρατουμένων κι άρα, δεν περιορίζεται στους εμφανώς αδύναμους κρατούμενους. Ενδιαφέροντα πορίσματα προέκυψαν από το National Prison Survey (1991)³⁴⁸ το οποίο εκτός των άλλων διερεύνησε τον φόβο των εγκλείστων στη φυλακή. Μία μειοψηφία δήλωσε ότι δέχθηκε επίθεση τους προηγούμενους έξι μήνες. Επίσης, το 1/3 εξ αυτών είπαν ότι ένιωθαν τον κίνδυνο παντού στη φυλακή και κυρίως στις ντουζιέρες, στις τουαλέτες ή σε σημεία της φυλακής που δεν ήταν υπό επιτήρηση από υπαλλή-

348. <http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs05/hors128.pdf>.

λους, ενώ ένα 18% δεν αισθανόταν ασφαλές λόγω τραυματισμών ή bullying από άλλους κρατούμενους.

Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι πολλοί κρατούμενοι μπορεί να νιώθουν φόβο, αλλά για λόγους, όπως η εικόνα και ο ανδρισμός τους, τον εξουδετερώνουν. Η τάση αυτή των ανδρών να αψηφούν τον κίνδυνο (φαινόμενο *machismo*), ίσως να βασίζεται σε «εξουδετεροποιητικές μηχανισμούς» (Agnew, 1985: 221-239) που χρησιμοποιούν. Μη λογαριάζοντας τον κίνδυνο διάπραξης εγκλήματος, καταλήγουν να μην υπολογίζουν το κίνδυνο θυματοποίησης.

4. Ερευνητική προσέγγιση του φαινομένου. Η περίπτωση του ΕΚΚΝΑ

Κατά τη διδακτορική μου διατριβή με θέμα «Μορφές βίας και ανασφάλειας μεταξύ των κρατουμένων του ΕΚΚΝΑ», διενήργησα έρευνα στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα. Ο αριθμός των κρατουμένων στο κατάστημα ξεπερνούσε τους 300. Η έρευνα διεξήχθη μέσα σε 10 μήνες (Απρίλιος 2013 -Ιανουάριος 2014). Λόγω πρακτικών προβλημάτων που προέκυψαν, οι συνεντεύξεις των κρατουμένων περιορίστηκαν στις 78. Ως μέθοδος επιλέχθηκε αυτή των ανοιχτών ερωτηματολογίων κατά μία ημι-δομημένη συνέντευξη.

Το δείγμα αποτελείτο κατά κύριο λόγο από νεαρούς κρατούμενους ηλικίας 17-21 ετών και ελάχιστους άνω των 40, οι οποίοι ταυτόχρονα με την έκτιση της ποινής τους, εργάζονταν στο ΕΚΚΝΑ, βοηθώντας στην καλύτερη λειτουργία του καταστήματος ή ακόμα και στην εκπαίδευση των νεαρών εγκλειστών, σε κλάδους όπως η μουσική ή άλλα τεχνικά επαγγέλματα (π.χ. υδραυλικός).

Το ΕΚΚΝΑ διαθέτει πρόγραμμα του Κ.Ε.Θ.Ε.Α για χρήστες ουσιών, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, θεατρική ομάδα, μουσική ομάδα, ζωγραφική, χειροτεχνίες και γενικά, πλήθος δραστηριοτήτων, που δεν αφήνουν ανεκμετάλλευτο τον χρόνο των κρατουμένων, καταφέροντας παρά τα προβλήματα που αντιμετωπίζει να αποκλίνει από αυτό που έχουμε στο μυαλό μας ως φυλακή. Εκτός των προγραμμάτων αυτών, η πλειοψηφία των νεαρών Ελλήνων κρατουμένων του Αυλώνα επιλέγει να εργάζεται, καθότι τους φέρνει ένα βήμα πιο κοντά στην ελευθερία (ευεργετικός υπολογισμός ημερών εργασίας) και τους παρέχει γνώσεις, που θα χρησιμοποιήσουν ενδεχομένως και μετά την αποφυλάκιση τους. Λίγοι ήταν οι κρατούμενοι που επέλεξαν το δρόμο της θλίψης και της απραξίας.

Κατ' απόλυτη ισομοιρία το δείγμα απαρτίστηκε από υπόδικους και κατάδικους. Κατηγορούνταν κυρίως για ληστείες, κλοπές και αδικήματα περί ναρκωτικών ουσιών. Αναφορικά με το μορφωτικό τους επίπεδο, η πλειοψηφία

ήταν απόφοιτοι γυμνασίου, δημοτικού και λιγότεροι λυκείου, γεγονός που εξάρει τη σημασία της λειτουργίας του Σχολείου εντός του ΕΚΚΝΑ. Μάλιστα, 51% του δείγματος επέλεξε τη φοίτηση εκεί για όσο διαρκεί η φυλάκισή του. Η πρότερη επαγγελματική τους δραστηριότητα αφορούσε πρόσκαιρες ενασχολήσεις, π.χ. μικροπωλητής ή βοηθός τεχνικών επαγγελμάτων.

Επίσης, οι περισσότεροι κρατούμενοι ήταν μέλη πολυμελών οικογενειών και μάλιστα, δήλωσαν καλές σχέσεις με την οικογένειά τους, ενώ ως προς τις φίλους τους σχέσεις δήλωσαν απογοητευμένοι μετά την είσοδο τους στη φυλακή, είτε γιατί τους έμπλεξαν εκείνοι στην εγκληματικότητα, είτε γιατί δεν αποδείχτηκαν καλοί φίλοι. 36% του δείγματος αποδέχτηκε τη συμμετοχή του σε παραβατικής ομάδας πριν τη φυλάκισή του, οι οποίες επιδίωξαν βασικά σε κερδοφόρα αδικήματα (κλοπές και ληστείες). Επιπρόσθετα, 41% δήλωσε ότι είχε υποστεί θυματοποίηση, που αφορούσε κυρίως κλοπές ή περιστατικά βίας (π.χ. ξυλοδαρμός). Η παραβατικότητά τους φάνηκε να οφείλεται κυρίως σε οικονομικά προβλήματα, στις κακές παρέες και στην «ανάγκη για τη δόση».

Αναφορικά με θέματα μετά το πέρασμα στη φυλακή, όταν ερωτήθηκαν για τη γνώμη της οικογένειας τους ως προς την κατάληξη τους, ανέκυψαν απαντήσεις που αφορούσαν συναισθήματα στενοχώριας, θυμού, αλλά ταυτόχρονα και στήριξης, γεγονός που αφήνει ένα δείγμα αισιοδοξίας για την οικογένεια με μέλος που εκτίει ποινή φυλάκισης.

Το δείγμα μας αποτελείτο σχεδόν κατά το ήμισυ από Έλληνες. Περίπου τα 2/3 των κρατουμένων του ΕΚΚΝΑ, είναι αλλοδαποί, Αλβανοί, Ρώσοι, Πακιστανοί, Βούλγαροι, Μαροκινοί, Αλγερινοί, Αφγανοί κ.ά.. Με τους περισσότερους η επικοινωνία ήταν δύσκολη, λόγω εθνικότητας. Οι αλλοδαποί προτιμούν την έκτιση ποινής στην ελληνική φυλακή, κρίνοντας την πιο φιλελεύθερη και ακίνδυνη από εκείνη της χώρας τους. Τέλος, φάνηκε μια ισορροπημένη σχετικά συνύπαρξη με τους Έλληνες συγκρατούμενούς τους, που βασιζόταν στον αλληλοσεβασμό.

Είναι αξιοσημείωτο να αναφερθούμε στην εκπληκτική δουλειά που κάνουν οι δάσκαλοι και οι καθηγητές του σχολείου δεύτερης ευκαιρίας που λειτουργεί στο ΕΚΚΝΑ, και η αντιμετώπισή τους με σεβασμό και φιλικά αισθήματα από τους κρατούμενους. Το σχολείο για τους κρατούμενους είναι ένα παράθυρο ελευθερίας. Άλλωστε, ο περιορισμός στο κατάστημα είναι σωματικός. Το μυαλό δεν μπορεί να το φυλακίσει κανείς, παρά μόνο ο ίδιος μας ο εαυτός.

Όσον αφορά τις υποπολιτισμικές ομάδες των κρατουμένων, όπως δήλωσαν οι συνεντευξιζόμενοι, κάθε ομάδα αποτελείται από τους συγγελίτες (όσους βρίσκονται στο ίδιο κελί) και συνήθως, είναι της ίδιας εθνικής προέλευσης. Άλλωστε, το ίδιο το ΕΚΚΝΑ για λόγους ασφαλείας και ομαλής συμβίωσης έχει καταφύγει σε διαχωρισμό των κρατουμένων σε ακτίνες ανάλογα με την

εθνική προέλευση. Ως αρχηγός της επιλέγεται ο παλιός ή ο πιο έξυπνος να διαχειρίζεται και να διοικεί, καθώς ο αρχηγός του κελιού ή της συνολικής εθνικής ομάδας είναι αυτός που έρχεται σε συνεννόηση με τους υπόλοιπους αρχηγούς για να λήξει κάποια διαμάχη ή για άλλα θέματα με τη διοίκηση της φυλακής. Συνιστά μία υπεύθυνη θέση αυτή και συνήθως την αποφεύγουν όσοι θέλουν να βγάλουν ήσυχα την ποινή τους και να αποφυλακιστούν σύντομα.

Τα χρέη που απορρέουν από τις μεταξύ τους συναλλαγές, η ρουφιανιά και η ασέβεια είναι οι κύριοι λόγοι δημιουργίας βίαιων περιστατικών. Ο σεβασμός, όπως είτε η πλειοψηφία των κρατουμένων είναι το εισιτήριο για να βγάλεις ήσυχα τη φυλακή. Η φασαρία είναι αναπόφευκτο γεγονός, κάτι σαν ξέσπασμα και το χρειάζονται. Ως όπλα χρησιμοποιούν ο,τιδήποτε. Φτιάχνουν αυτοσχέδια μαχαίρια, σουβλιά, κατσαβίδια, εκμεταλλεύονται σίδερα κ.λπ..

Ο πρώτος καιρός εγκλεισμού αποτελεί την περίοδο μέγιστης ανασφάλειας και φόβου, πόρισμα το οποίο έρχεται σε συμφωνία με προαναφερθείσες ερευνητικές μελέτες αναφορικά με τον εγκλεισμό. Το ίδιο μπορεί να λεχθεί και για την απόκρυψη αδυναμίας συναισθημάτων π.χ. φόβος ή στεναχώρια, τα οποία αν εντοπιστούν από άλλους κρατούμενους, τίθεται σε κίνδυνο η ασφαλής επιβίωσή τους. Το αίσθημα ανασφάλειας μειώνεται όσο περισσότερο διαρκεί ο εγκλεισμός, καθώς τα άτομα συνηθίζουν, μαθαίνουν τους νόμους της φυλακής και ξέρουν τι μπορεί να τους προκαλέσει προβλήματα. Βέβαια, κανένας σχεδόν συνεντευξιζόμενος δεν αισθάνεται εμπιστοσύνη, καθώς «είναι φυλακή», άρα υπάρχει μια κάποια γενικευμένη αίσθηση ανασφάλειας.

Την αποτυχία του σωφρονισμού την παραδέχτηκαν και οι ίδιοι οι κρατούμενοι. Θεωρούν την φυλακή ένα σχολείο περαιτέρω παραβατικότητας, καθώς δεν λαμβάνει χώρα ο κατάλληλος διαχωρισμός κατά είδη αδικημάτων, κατά ποινές ή ηλικίες. Όσο περισσότερο λοιπόν παραμένει στο κατάστημα το άτομο, τόσο πιο πολύ γαλουχείται με παραβατικά στοιχεία, τα οποία ίσως τον οδηγήσουν σε υποτροπή.

Κάνοντας λόγο για επανένταξη, οι κρατούμενοι εκφράζουν φόβο και ανησυχία για τις επικείμενες δυσκολίες, με τις οποίες θα έρθουν αντιμέτωποι, πόσο μάλλον αν αναλογιστούμε την ύπαρξη οικονομικής κρίσης στην ελληνική κοινωνία τη δεδομένη περίοδο. Ελπίζουν, κυρίως με τη στήριξη της οικογένειάς τους, να καταφέρουν να βρουν δουλειά και να ζήσουν ήρεμα κι ελεύθεροι. Η ελευθερία πήρε μεγάλη αξία μετά την απώλεια της με την είσοδο στο κατάστημα, γι' αυτό και το να φυλακιστούν ξανά είναι ο μεγαλύτερος φόβος τους.

Επιβεβαιώνοντας τις υπάρχουσες ερευνητικές προσεγγίσεις, κάποιες από τις οποίες και προαναφέρθηκαν, τα ερευνητικά πορίσματα των συνεντεύξεων των κρατουμένων, έρχονται σε συμφωνία με τα όσα κατέθεσαν και τα μέλη του προσωπικού στο πλαίσιο της διατριβής αυτής. Συγκεκριμένα, παραχώρη-

σαν συνεντευξείς μέλη του φυλακτικού προσωπικού, δύο κοινωνικοί λειτουργοί, ένας ψυχολόγος, η διευθύντρια του καταστήματος κράτησης, ο υπεύθυνος ακροάσεων, ο προϊστάμενος διοίκησης και οικονομικών και ο γιατρός.

5. Επίλογος

Οι νέοι είναι ο θησαυρός της κοινωνίας και χρήζουν ουσιαστικής ενασχόλησης και μελέτης, ειδικά όσον αφορά σε θέματα παρέκκλισης τους. Πράγματι, ποικίλες έρευνες έχουν στραφεί προς αυτή την κατεύθυνση. Από την άλλη, το φαινόμενο του φόβου του εγκλήματος, από το 1970 κι ύστερα, απασχόλησε ιδιαίτερος τους επιστήμονες, ενώ το 1991 (Killias) συνδέθηκε με την έννοια του ευάλωτου (vulnerability).

Εν προκειμένω, επιχειρήθηκε η προσαρμογή της θεώρησης του φόβου του εγκλήματος και της ανασφάλειας σε συνθήκες εγκλεισμού. Η επιλογή του δείγματος των νέων εγκλειστών, ήτοι αυτών του ΕΚΚΝΑ, αντικατοπτρίζει την ανάγκη μελέτης της ανωτέρω συνθήκης σε αυτό το ιδιαίτερο ηλικιακό πεδίο, καθώς ενδέχεται να συμβάλει στην βελτίωση της αντεγκληματικής πολιτικής και ειδικά, του σωφρονιστικού συστήματος.

Τα πορίσματα της έρευνας, που διενεργήθηκε στο πλαίσιο της διδακτορικής μου διατριβής, έδειξαν ότι η φυλακή συνιστά ένα χώρο στον οποίο διαβιούν άτομα, τα οποία δεν αισθάνονται εμπιστοσύνη μεταξύ τους. Παρά ταύτα, τους κρατούμενους τους συνδέει ο σεβασμός. Ο σεβασμός μεταξύ τους και απέναντι στους άγραφους νόμους της φυλακής, ο οποίος περιβάλλεται με μία ανάγκη υποταγής. Η μεγαλύτερη ανασφάλεια και φόβος εντοπίζεται την πρώτη περίοδο, κατά την οποία εισέρχεται το άτομο στη φυλακή. Κατόπιν, επιλαμβανομένης της φυλακοποίησης (Clemmer, 1958) και της γνώσης των κανόνων της φυλακής, το αίσθημα ανασφάλειας αρχίζει να μειώνεται. Όμως, τα βίαια περιστατικά είναι αναπόφευκτα και τότε ο φόβος προβάλλει ξανά, κυρίως αυτός της σωματικής ακεραιότητας.

Το σωφρονιστικό σύστημα με ομοφωνία ερευνητών και κρατουμένων αποτυγχάνει και χρήζει βελτιστοποίησης. Η πρακτική της ποινικοποίησης των κοινωνικών προβλημάτων (Ζαραφονίτου, 2004: 2059), αποτέλεσμα βραχυπρόθεσμων πολιτικών που συμφέρουν την εκάστοτε εκτελεστική εξουσία, δεν αποτελεί αποτελεσματικό τρόπο αντιμετώπισης. Η μείωση της εγκληματικότητας δεν μπορεί πια να εναποθέτει ελπίδες στη φυλακή (Welsh & Farrington, 2011: 133S). Ο σωφρονισμός πρέπει να επιτελείται πριν το πέρας στην πράξη και την τιμωρία και έξω από τα τείχη της φυλακής στα πλαίσια της κοινωνικής πολιτικής (Αλεξιάδης, 2006:113). Η αντεγκληματική πολι-

τική οφείλει να προβεί σε διεπιστημονικές συμπράξεις, που θα αποκρίνονται με ενιαίες κι ομοιόμορφες απαντήσεις στους παράγοντες εγκληματογένεσης (Μαγγανάς 2004α: 1, 2004β: 37, Ζαγούρα 2011). Αναμφίβολα, χρειάζονται ριζοσπαστικές κινήσεις αναφορικά με το σωφρονισμό και κυρίως την επανένταξη (Visser & Travis, 2011), αλλά μια κοινωνία έχει να λάβει περισσότερα οφέλη, επενδύοντας στην πρόληψη και κυρίως σε προγράμματα που θα αφορούν το άτομο ήδη από την παιδική του ηλικία (Farrington & Welsh, 2007).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αλεξιάδης, Σ. (2006). Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής. Ευρωπαϊκή αντεγκληματική πολιτική, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Ζαγούρα, Π. (2011). Διεπιστημονικότητα, διεταιρικότητα και κοινωνική επανένταξη του νεαρού παραβάτη, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Ζαραφονίτου, Χ. (2002). Ο φόβος του εγκλήματος-Μελέτες ευρωπαϊκής νομικής επιστήμης, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Ζαραφονίτου, Χ. (2004). «Ανασφάλεια και επέκταση του κοινωνικού ελέγχου: Ποινικοποίηση των ‘αντικοινωνικοτήτων’ και της ‘αταξίας’», Ποινικός Λόγος, τεύχ. 4.
- Ζαραφονίτου, Χ. (2009). «Ο φόβος του εγκλήματος. Ένα ελληνικό παράδειγμα», Ποινική Δικαιοσύνη και Εγκληματολογία, τεύχ. 1.
- Κοντοπούλου, Ε. (2015). «Ο ποινικός στιγματισμός του ανηλίκου και η επίδραση του στη δευτερογενή παρέκκλιση», στο: Εγκληματολογικές Μελέτες, Υπ. Σειράς Χ. Ζαραφονίτου, τ.2, Διόνικος, Αθήνα.
- Κουράκης, Ν. (2012). Δίκαιο παραβατικών ανηλίκων, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Κουράκης, Ν., & Μηλιώνη, Φ. (1995). Τα σωφρονιστικά καταστήματα ανηλίκων Κορυδαλλού και Κασσαβέτειας, Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Μαγγανάς, Α.Δ. (2004α). Θέματα εγκληματολογικά και ποινικού δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Μαγγανάς, Α.Δ. (2004β). Το εγκληματικό φαινόμενο στην πράξη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Μαγγανάς, Α., Λάζος Γ. & Σβουρδάκου, Δ. (2008). Η Εγκληματολογία από τα κάτω, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Μηλιώνη, Φ. (2009). «Ενδοοικογενειακή βία: Η γυναίκα θύμα», στο: Έμφυλη

- εγκληματικότητα. Ποινική και εγκληματολογική προσέγγιση του φύλου, Ν. Κουράκης (επιμ.), Α.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Πιτσελά, Α. (2013). Ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Σάκκουλας, Αθήνα.
- Σπινέλλη, Κ.Δ. & Κουράκης, Ν.Ε. (2001). Σωφρονιστική νομοθεσία. Ελληνική και διεθνής, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Συνήγορος του Πολίτη (Απρίλιος 2010). Κύκλος Δικαιωμάτων του Παιδιού. Έκθεση Επίσκεψης - Αυτοψίας Συνηγόρου του Πολίτη στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλών.
- Τσαλικογλου, Φ. (1996). Μυθολογίες βίας και καταστολής, Παπαζήσης, Αθήνα.
- Φαρσεδάκης, Ι. (1996). Στοιχεία Εγκληματολογίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Φαρσεδάκης, Ι. (2005). Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

- Agnew, R. (1985). «Neutralizing the impact of crime», *Criminal Justice and Behavior*, 12(2): 221-239.
- Beck, G. (1992). *Bulling among incarcerated young offenders*. Dissertation, MSc in Applied Criminological Psychology, Birkbeck College, University of London.
- Cooke, D.J., Baldwin, P.J. & Howison, J. (1990). *Psychology in prisons*, Routledge, London.
- Connell, R.W. (1987). *Gender and power*, Stanford University Press, Stanford.
- Crocker, J., Lee, S.J. & Park, L.E. (2004). «The pursuit of self-esteem: Implications for good and evil», στο: *The social psychology of good and evil*, A.G. Miller (εκδ.), Guilford Press, London, σελ. 271-302.
- Edgar, K., O' Donnell, I. & Martin, K. (2003). *Prison violence. The dynamics of conflict, fear and power*, Willan Publishing, London.
- Farrington, D.P. & Welsh, B.C. (2007). *Saving children from a life of crime: Early risk factors and effective interventions*, Oxford University Press, New York.
- Farrington, D.P. & Welsh, B.C. (2011). «The benefits and costs of early prevention compared with imprisonment: Toward evidence-based policy», *The Prison Journal*, 91: 120S-137S.
- Foucault, M. (1999). Ο μεγάλος εγκλεισμός. Το πείραμα της ομάδας πληροφόρησης στις φυλακές, μτφρ. Σ. Παντελάκης, Μαύρη Λίστα, Αθήνα.
- Gibbs, J. (1982). «Disruption and distress: Going from the street to jail», στο: *Coping with imprisonment*, N. Parisi (εκδ.), Sage, London, σελ. 29-44.

- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*, Doubleday, New York.
- Goodey, J. (1997). «Boys don't cry», *British Journal of Criminology*, 37(3): 401-418.
- Harvey, J. (2005). «Crossing the boundary: The transition of young adults into prison», στο: *The effects of imprisonment*, Willan Publishing, London, σελ. 232-254.
- Home Office (1991). National opinion survey (<http://rds.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs05/hors128.pdf>).
- Ireland, J.L. (2002). *Bullying among prisoners: Evidence, research and intervention strategies*, Brunner-Routledge, Hove.
- Ireland, J.L. (έκδ.) (2005). *Bullying among prisoners. Innovations in theory and research*, Willan, Cullompton.
- Jackson, J. (2009). «A psychological perspective on vulnerability in the fear of crime», *Psychology, Crime & Law*, 15(4): 365-390.
- Killias, M. (1991). Vulnerability and fear of crime, *Criminological Research Reports by the Max Planck Institute for Foreign and International Penal Law*, 50: 618-633.
- Killias, M. & Clerici, C. (2000). «Different measures of vulnerability in their relation to different dimensions of fear of crime», *British Journal of Criminology*, 40, σελ. 437-450.
- Lee, M. (2007). *Inventing fear of crime. Criminology and the politics of anxiety*, Willan, London.
- Lockwood, D. (1980). *Prison sexual violence*, Elsevier, New York.
- Mathiesen, T. (1994). *Prison on trial. A critical assessment*, Sage Publications, London.
- McCorkle, R.C. (1992). «Personal precautions to violence in prison», *Criminal Justice and Behaviour*, 19(2): 160-173.
- McGurk, B., Forde, R. & Barnes, A. (2000). *Sexual victimisation among 15-17 year old offenders in prison. Occasional paper No65*, London, Home Office Research, Development and Statistics & Directorate, σελ. 1-36.
- Stanko, E. (1990). *Everyday violence: How men and women experience sexual and physical danger*, Pandora, London.
- Sykes, G.M. (1971). *The society of captives: A study of maximum security prison*, Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Toch, H. (1975). *Men in crisis. Human breakdowns in prison*, Aldine, Oxford/England.
- Visher, C.A. & Travis, J. (2011). «Life on the outside: Returning home after incarceration», *The Prison Journal*, 91: 102S-119S.
- Wolfgang, M. & Ferracuti, F. (1996). Η υποκοουλτούρα της βίας. Προς μία

ολοκληρωμένη θεωρία στην εγκληματολογία, μτφρ. Φ. Μηλιώνη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Zamble, E. & Porporino, J. (1988). *Coping, behavior and adaptation in prison inmates*, Springer, New York.